

Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

Віктор Давидюк

НЕРОЗГАДАНІ ТАЄМНИЦІ ВОЛИНЯН

*ПУБЛІЧНА ЛЕКЦІЯ,
прочитана 8 листопада 2013 року
в Інституті соціальних наук
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

Луцьк
Вежа-Друк
2015

ББК63.51-3(4=УКР–4 ВОЛ)
УДК 39+903+94(=161.2) (477.82)
Д-13

Давидюк Віктор

Д-13 Нерозгадані таємниці волинян [Текст]: публічна лекція, прочитана в Інституті соціальних наук Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 32 с.

ISBN 978-617-7272-50-1

У лекції автор ставить проблему етноісторичної ідентичності волинян. Для її розв'язання залучено історичні, етнографічні, археологічні, антропологічні, геногеографічні дані. Попри такий широкий інтердисциплінарний підхід автор не вважає проблему вичерпаною, радше – тільки поставленою в практичну площину.

Для студентів-гуманітаріїв і всіх, хто цікавиться історією рідного краю.

ББК63.51-3(4=УКР–4 ВОЛ)
УДК 39+903+94(=161.2) (477.82)

© Давидюк Віктор, 2015
ISBN 978-617-7272-50-1 © Маліневська Ірина (обкладинка), 2015

*Більшість воєн починалося з того,
що ті, на кого нападали,
не тією мовою розмовляють,
не в той бік хрестяться
або не те їдять.*

Меморіальна дошка біля Василівської церкви міста Володимира повідає, що храм, за переказами, за один день 993 р. збудував князь Володимир, повертаючись з удалого походу на хорватів. А серед місцевого люду ходять чутки, нібито князь наказав кожному воякові покласти по каменю в її мур. У результаті постала споруда, яка милує око й викликає подив. Кажуть, що така – одна на весь світ. І другої такої немає. Археологічні дослідження не дали підтвердження цієї версії, однак й не спростували її остаточно. Найдавніші датовані матеріали підтверджують існування на цьому місці церкви в кінці XII ст. На це вказує напис, видряпаний на шиферній дошці, яка зникла зі стіни храму 1914 р. під час Першої світової війни. Уперше про неї згадується в документах XVI ст. Відомий харківський славіст XIX ст. Ізмаїл Срезневський відчитав на ній: «Помози Б(о)же ра(боу) (сво)єму ... си крт в лѣт(о) ҶҮБ». Останнє слово і літери вказують на 670 (1194) рік, тобто часи правління Романа Мстиславича¹. Ходять чутки, що напис нібито було зроблено глаголицею, попередницею кириличного письма в церковних книгах. Однак збереглася світлина, з якої про спробу такого напису можна здогадуватися лише з першої літери, яка нагадує глаголичну **Пі**. А далі йде хоч дещо й химерний, та все ж кириличний текст.

¹Іван Могитич. Василівська ротонда – лицарський храм Волині. – Луцьк, 2010.

Напис, видряпаний на шиферній дощечці з храму св. Василя у Володимирі

Зразок гострокутного глаголичного письма (хорватського)

Храм перебудовувався кілька разів. І щоразу будівничі натикалися на рештки попередніх споруд, причому кам'яних, що викликало сумніви щодо їх належності до культової споруди. В свідомості археологів утвердився стереотип, що церкви на Русі до XII ст. та ще й на периферії будувалися винятково дерев'яні. А

окремі будівельні артефакти на місці Василівської церкви вказували на X ст. Але до XII ст. невідомі й факти, щоб руські князі воювали між собою. Горвати ж начебто були руським плем'ям і ходили в спільні походи ще з Олегом. То чому ж Володимир, 5 років до того посадивши свого сина Всеволода на княжіння у Володимирі, порушив цю традицію і пішов війною на таких близьких сусідів?

Щось тут не так або не все так, як уклалося в наших головах на основі вже існуючих стереотипів.

У якій площині лежить розгадка і цього незвичайного походу, і цієї незвичайної церкви, здогадатися трудно. Та все ж деякі підказки історія залишила.

Історичні згадки про волинян

У другій половині X століття Баварський Анонім повідомляє, що у волинян було 70 міст. Арабські історики Аль Масуді та Ібрагім ібн Якуб писали, що волиняни (валінана) були могутнім плем'ям, якому підкорялись інші племена. Головними містами називають **Волинь, Червен, Бузьк**. Про Володимир не згадують нічого. Чи то його ще зовсім не було, чи то звався по-іншому. Дивно, адже містами на той час вважалися навіть деякі теперішні села. Основна прикмета тогочасного міста – ярмарок. А де торгівля, там і ремесла. Та все ж для такої кількості міст потрібна була немала територія. Оскільки ж усі без винятку пам'ятки локалізують Волинь тільки в її західній частині, то ця територія була в часи правління Володимира досить обмежена. До того ж волинське місто Червен на кінець X ст. було вже під ляхами і їх доводилось «займати». Тому-то у рік 981 «пішов Володимир до Ляхів і зайняв городи їх – Перемишль, Червен та інші городи, які є й до сьогодні під Руссю»².

Що означало це «зайняти»? Що вони хоч і були ляхськими, але були ще ніким не зайняті, тобто вільні. Тоді виходить, що волиняни й були тими ляхами?

²Літопис Руський. – К., 1989. – С. 49.

Там, де землі бралися силоміць, як і у випадку з хорватами, літописець знаходить інші слова. Цього ж року Володимир «і в'ятичів переміг і наклав на них данину від плуга, як і отець його брав»³. Ще через два роки «пішов Володимир на ятвягів і взяв землю їх»⁴.

Здавалося б, невелика різниця в тому, як впливали походи князя на сусідів: коли, перемігши в'ятичів, він накладає на них данину, то ляхські городи займає, а ятвязьку землю бере. Навіть і не на думці, що літописець вжив різні слова, уникаючи тавтології. На в'ятичів накладено данину, бо її брав із них і батько Володимира Святослав, тобто просто поновлено колишні права. До того ж в'ятичі жили далеко від Києва – на Оці, тому «зайняти» чи «взяти», тобто приєднати їхні землі до своїх, було неможливо. З ляхами та ятвягами простіше. А головне, такі війни сприймалися як війни проти чужинців. В них і мова інша, і звичаї, а часто й віра. Отже, і самі вони в цілому «неправильні». Така ж була й мотивація походу 1984 року на радимичів: «були ж радимичі із роду ляхів»⁵.

Війни між своїми на той час ще не стали нормою, правителі різних земель були ще дуже близькими родичами. Вистачало клопоту з чужинцями, які підпирали з усіх боків. Тож не випадково після вдалого походу на ляхів Володимир переніс столицю Волинської Русі з Волиня до міста Володимира. Ось тут воно, вочевидь, і появилось. Археологічні дослідження не виявляють тут предметів давнішого побуту, ніж XI ст. Волинська земля почала називатися Волинським князівством, владу в якому тримали сини Володимира – спочатку Борис, потім Всеволод. Та ні один, ні другий, вочевидь, не почувалися тут у безпеці, поряд із ляхами, хорватами, неподалік від ятвягів. Зрозуміло, що населення відвойованих земель не стало одномоментно руським ні за мовою, ні за звичаями, ні за вірою. Схоже, не було воно тут однорідним і генетично.

Генетичний код волинян науковці ХХ ст. намагалися знайти в етимології самого слова Волинь. Сусіди волинян, поліщуки,

³ Літопис Руський. – К., 1989. – С. 49.

⁴ Літопис Руський. – К., 1989. – С. 49.

⁵ Літопис Руський. – К., 1989. – С. 51.

виводили його від «воля», тобто «вільні, ніким не зайняті землі». Піти на Волинь» означало те саме, що «піти в світ» або ж просто «валитися», тобто «волочитися». Запам'ятаймо ці два корені «вал-» і «вол-». Вони знайдуть своє продовження і в наукових етимологіях.

Етимологія

За версією Олексія Шахматова, назва «**Волинь**» знаходить свої відповідники в німецькому «*walhōs*» у значенні *готський*, давньо-верхньо-німецькому «*walah, walh*» – *іноземець*, середньо-верхньо-німецького «*walch*» – *чужий, кельт, представник романських народів*, середньо-нижньо-німецького «*wale*» – *іноземець*, які, в свою чергу, походять від кельтського етноніма “*Volcae*”, згаданого у творах Цезаря в спорідненні з назвою країни Вельс (Уельс), гели, Галлія.

Російська історіографія здебільшого ігнорувала цю думку Шахматова, приховуючи можливий генетичний зв'язок волинян із готами чи з кельтами (що рівнозначно з німцями та британцями). Більшою мірою думка про можливий західний етногенез волинян нуртувала серед українських науковців Канади та США. Та, виявляється, можливість цього генетичного зв'язку волинян із німцями не така вже й безнадійна. Волиняни мешкають не тільки між Бугом і Злучем, а й на південному узбережжі Балтики, поряд із помор'янцями. Там розташоване й місто Воллін, яке до Другої світової війни було німецьким, а після неї відійшло до Польщі.

Грунтовну розвідку на цю тему ще 1952 р. опублікував у Канаді проф. Ярослав Рудницький.⁶

Не просто відкинути й кельтів. За деякими припущеннями, зовсім не безпідставними, і Волинь на Бузі, і Волинь на Балтиці були засновані кельтами як прикордонні міста. Це по-перше. По-друге, на сучасному Українському Поліссі від Устилуга до Києва

⁶Рудницький Я. Назва «Волинь»//Волинь у боротьбі за волю України. – Ч.1: Загальні відомості про Волинь. – Вінніпег, 1952. – С.11 – 24.

і частково й на Волині з II по IV ст. проживали готи⁷. Для південніших сусідів і волиняни були готами. Це так само, як для поліщуків усі галичани гуцули, а для галичан поліщуки всі волиняни.

Найновіші знахідки переконують у тому, що готські поселення мирно співіснували зі слов'янськими. Кельти, які з'явилися тут ще в III ст. до н.е., були агресивнішими⁸. Тому й вважалися іноземцями, волохами (що на той час було рівнозначне циганам). Таке наше власне пояснення цієї етимології.

Розповсюдження волинян від Балтики до Бугу могло відбутися тільки в доісторичні часи. Саме тоді виникли й реальні передумови для появи цієї назви на територіях, які в історичні часи мало що мали спільного.

Волинь історична: доконаний факт чи поетичний символ?

Назва «історична Волинь» з'явилася в науковому вжитку з кінця XX ст. Оперують нею найчастіше краєзнавці. Приблизно в тих же колах і в той же час поширилась і назва «Велика Волинь». Виникла вона в середовищі Інституту дослідів Волині (Вінніпег, Канада) з легкої руки Максима Бойка, вченого секретаря цього

⁷ В кінці I – на початку II ст. з Мазовії на південний схід у Західне Полісся, на Волинь і далі долиною Південного Бугу у Надчорномор'є просуваються готи.

За деякими дослідженнями, волинські слов'яни тікають від них на південь у Подністров'є і навіть далі на Нижній Дунай.

У своїй праці “Гетика” готський історик VI століття Йордан описав важку мандрівку готів від Вісли на схід через безкраї болота (очевидно, поліські), де втопилося багато людей. У мандрівних сагах Йордан пише, що готи перебували в постійній війні, з жінками і дітьми рухались у Скіфію і, перемагаючи, досягли частини Скіфії, що межує з Понтом – тобто з Чорним морем.

⁸ Українські землі починають насправді цікавити кельтів із середини III ст. до н. е., у період, коли середземноморські держави посилили тиск на кельтські племена, примушуючи їх шукати нові землі на півночі та сході. Саме тоді на території Закарпаття занепадає куштановицька археологічна культура, носіями якої були північнофракійські племена, а натомість виникають довготривалі поселення та виробничі центри латенської культури. Характер місцевої культури свідчить про те, що кельти стали панівним і привілейованим прошарком населення Верхнього Потисся у відношенні до місцевого північнофракійського населення.

інституту, і разом з першими офіційними надходженнями літератури цього наукового осередку в Україну набула широкого розповсюдження й серед місцевих краєзнавців. Проте роблячи це нововведення, його автор, стверджуючи: «Західне Побужжя належало до Волині й разом ці землі названо Велика Волинь. Це було за княжих часів», чомусь-то заховався за псевдонімом Максим Волинський. Нам доводилося вести переписку з автором, але це питання, належачи до розряду делікатних, так ні разу в ній і не поставало. Тим часом бренд «Велика Волинь» активно підхопив житомирський краєзнавець-географ Микола Костиця, який поставив амбітну мету відродження Товариства дослідників Волині, яке існувало в Житомирі на початку ХХ ст. й об'єднувало цілу плеяду знакових постатей української науки. Серед них були імена Василя Кравченка, Павла Тутковського, Миколи Коробки.

Відтоді й пішла у світ назва «Велика Волинь». Спочатку її артикулювали на краєзнавчих конференціях, учасником однієї з яких (1991р.) доводилося бувати і нам, а згодом, коли забовванів привид адміністративної реформи в Україні і постало питання майбутнього центру області, – і в назвах комерційних проєктів обласних керманів Волинської області. Наукову підтримку цим проєктам мала скласти «Енциклопедія Великої Волині» – доволі вартісний проєкт, підтриманий депутатами Волинської обласної ради, кошти на який наперед отримав видавець, а наповнити змістом на добровільно-примусових засадах під адміністративним тиском повинні були викладачі-альтруїсти Волинського університету. Тут і виник перший конфуз, як уникнути втягнення в чужі далеко не наукові плани: де межі тієї амбітної територіально-адміністративної одиниці, суголосної Великій Британії, Великому Князівству Литовському, зрештою Великоросії, і чи існувала така взагалі?

Серед науковців, далеких від краєзнавчої тематики, замість «Великої Волині», постав виваженіший і універсальніший термін «історична Волинь». Під нього підпадало все, що будь-коли називалося «волинським»: Волинське князівство, Волинська земля, Волинське намісництво, Волинська губернія, Волинське воєводство, Волинська область.

Сума всіх цих територіальних утворень, на думку користувачів терміну, і є Велика Волинь. Щоправда, тут неумісне

означення «історична». Ніколи до складу єдиного територіального утворення всі ці землі не входили. Деякі з територій Волинської землі чи Волинського намісництва не належали до Волинської губернії, а губернські землі – до Волинського намісництва. Отже, не було й безперервної історичної єдності цих земель.

Ще складніше в етнологічному плані. Як діалектні, так і культурні факти схиляють до думки про етнографічну неоднорідність цієї площі. До її складу в різні часи входили території, населені не тільки волинянами, а й поліщуками, галичанами, подолянами.

Відтак у хоронімах що Велика Волинь, що Волинь історична – багато надуманого і штучного. Творці обох не дуже переймалися відповідністю історичним реаліям. Мотивацією слугував місцевий патріотизм і кон'юнктура доцільність. Так без огляду ні на історію, ні на культуру, в головах творців народжувалась міні-імперія, яка стягувала все до купи, хай поки що тільки номінативно, але вже з певним економічним і політичним прицілом.

На відміну від об'єднувачів необ'єднуваного (частина тої Великої Волині – Холмщина, Підляшшя, Берестейщина – знаходиться за межами України, ще інша – Західне та Середнє Полісся – не можна відірвати від єдиного тіла Полісся, межа якого знаходиться в Брянських лісах), зупинимося на тих теренах Волині, історична та етнографічна однорідність яких не викликає сумніву. Дещо забігаючи наперед, відзначимо, що саме вона й містить багато досі не розгаданих таємниць. На противагу Великій Волині, це ядро за аналогією Малоросії й Великоросії треба було б окреслити назвою Мала Волинь. Однак при необґрунтованості штучного терміну Велика Волинь, назвемо її просто Волинню. Саме так було і з правіку.

Зрештою історія земель т. зв. «історичної Волині» також різна. На Холмщину князь Володимир ходив проти ляхів, на Полісся – проти ятвягів, а через ту частину, яка в латиномовних документах значиться як Ладомерія, – проти хорватів. І, за народним переказом, саме в Володимирі чомусь-то святкував перемогу над останніми.

Етнонім *балінана* уперше згадується в історичних документах на початку X ст. Арабський географ Масуді у своїй праці «Перемивальні золота», написаній на основі старіших джерел, згадуючи про слов'янські племена, пише так: «З тих племен одне мало перед тим в давнину владу, його князь звався Маджак, а саме плем'я називалося Балінана. Тому племені в давнину підпорядковувалися всі інші племена. Тому що зверхня влада належала йому. Потім поміж племенами виникли чвари, порядок був нарушений, вони розділилися на окремі групи і кожне плем'я вибрало собі вождя»⁹.

Інший географ X ст. Анонім Баварський згадує племена бужан і волинян. На території одних, за його даними, знаходилось 231 місто, інших – 70 міст.

З цього можна припускати, що існувала історична держава Валінана, при розпаді якої залишилися самоврядні Червенські городи Перемишль, Червен, Любеч, Бузьк, Белз, Томашів, Володимир, Звенигород у межиріччі Бугу й Сяну. 981 року після здобуття київським князем червенських міст, які належали ляхам, виникло підлегле Києву Володимирське князівство.

Уперше Волинь, можливо, як місцина над Бугом згадується 1118 року. Згадується про похід князя Ярослава, який «приде Волиню и сташа обо под реки Буга». Хоч деякі історики вважають, що йдеться про прохід городищем Волиня, одного з червенських міст.

Перша адміністративна одиниця на теренах географічної Волині – Волинська земля – постала лише в XVI ст. Юридично її узаконив Привілей Волинської Землі 1501 р. Після з'єднання з Польщею 1569 р. Волинська земля була перейменована в Волинське воєводство. До нього належали Луцьк, Горохів, Берестечко, Млинів, Дубно, Дубровиця, Гоща, Корець, Звягель, Степань, Володимирець, Чорторійськ, Колки, Олеськ, Клевань, Пересопниця, Рівне, Володимир, Турійськ, Ковель, Вижва, Локачі, Кисилін, Устилуг, Дольськ, Камінь-Каширський, Крем'янець, Радивилів, Вишневець, Збараж, Почаїв, Волочиськ, Старокостянтинів, Любар, Полонне, Славута, Заслав, Ямпіль.

⁹Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. – Вінніпег, 1984. – Т.1 – С.37.

Межі Волинського воєводства майже збігалися з колишніми межами Волинської землі. Вони проходили на крайньому північно-східному кутку Полісся: від Турова до Дубровиці, Серників, Борова, Червищ, Датиня, Мацієва, Дольська аж до Литовежа, де межувало з Белзьким воєводством. Далі до меж Львівської землі між Радивилівом і Бродами. Потім до меж Галицької землі до Волочиська і Збаража. Притокою Південного Бугу Іквою, вододілом Бугу і Случі доходили до бувшого Київського воєводства, границею якого й була р. Случ.

Волинське воєводство займало найбільшу територію географічної Волині й Полісся в усій історії побутування оніма «волинський».

У XVIII ст. колишня Волинська земля була розділена між Росією й Польщею. 1711 р. Петро I віддав полякам майже всю Волинь із містами Луцьк, Олика, Володимир, Ковель, Дубно, Рівне, Заслав, Полонне аж по Случ. Одначе жодної територіально-адміністративної одиниці тут створено так і не було.

1793 р. на східних теренах географічної Волині запанувала Росія, тоді тут постало Волинське намісництво, а з приєднанням двох міст Київщини – Житомира й Овруча з околицями – постала Волинська губернія. Через два роки до неї було приєднано й західну частину географічної Волині.

Отож, історія оперує такими поняттями, як Волинська земля, Волинське воєводство, Волинське намісництво й Волинська губернія. Історичної Волині як такої просто не було. Як і великої Волині, назву якої можна писати тільки з малої літери. Зрештою, й виник цей краєзнавчий хоронім лише в 80-х роках минулого століття.

Виникає питання, на основі чого виникла назва «Волинь»: на основі ойконіма (назви міста) чи, можливо, це ойконім, що позначав місто на межі проживання племені волинян, а то й на іноетнічній території, сусіди означили етнонімом. Існують же на Волині назви поселень Угринів (від угрів), Цумань (від куманів), Торчин (від торків), Обарів (від обрів). Цілком можливо, що й земля, на якій проживали волиняни, отримала назву від назви племені. Адже доволі вже подібно до назви Волинь звучать етноніми чудь, весь, сель, голядь, мокош, єтвязь. Всі позначені

цими назвами племена мешкали неподалік від волинян, про що красномовно свідчать відповідні західнополіські ойконіми, тобто назви сіл.

Волинь географічна

За деякими етимологічними версіями назва «Валінана» походить від слов'янського «волна». Близьке до нього вовна – хвиляста шерсть в овець, у кіз, де вона пряма, вже не вовна, а шерсть – тобто «жорстка», на відміну від м'якої вовни, яка того й в'ється, що тонка. Тобто географічно Волиняна, чи спрощена її форма Волинь, що, як уже зазначалося, може виступати водночас і етнонімом – це хвиляста місцевість. Геологічну особливість Волині вчені пояснюють лесовими відкладами Волино-Подільської височини. У північній частині вона межує з піскуватим-заболоченим Поліссям. Отож з географічного боку межа між Волинню й Поліссям проходить від Устилугу й Володимира-Волинського через Луцьк, Рівне, Корець і Новоград-Волинський (Звягель). Середня височина географічної Волині становить 200 м над рівнем моря. Сусіднє Полісся має показник приблизно на 50 м нижчий, а Поділля – на 100 м вищий.

Етнографічні межі Волині

Етнографічну межу визначає сьогодні поширення того чи того діалекту. Люди, які послуговуються одним діалектом, мають однаковий тип господарства, однакові особливості традиційної культури, побуту тощо. Волинським діалектом розмовляє населення в таких районах, як: Володимир-Волинський, Іваничівський, Локачинський, Луцький, Горохівський, Млинівський, Дубнівський, Кременецький, Шумський, Ланівецький, Демидівський, Кам'яно-Бузький, Сокальський, Радехівський, Рівненський, Острізький, Здолбунівський, Радивилівський, Корецький, Гощанський, Білгородський, Шепетівський, Ізяславський, Славутський, Старокостянтинівський, Любарський, Новоград-Волинський, Володар-Волинський.

На сході етнографічна Волинь заходить на 40 км за Злуч, на заході – до Нарви, на півночі – по умовній лінії Устилуг – Кульчин

– Корець – Звягіль (Новоград-Волинський), на півдні – Перемишль – Кам’янка Бузька – Броди – Почаїв – Збараж – Волочиськ – Старокостянтинів.

Волиняни справжні і несправжні

Волиняк у перекладі з кельтської – *гот*, а в перекладі з німецької – *кельт*. Тобто для нащадків готів – німців – він британець, а для нащадків кельтів – британців – німець. А простіше – алохтон, чужак і серед одних, і серед інших. Так хто ж він усе-таки – представник племені, подібний як на готів, так і на кельтів? Найвірогідніше – нащадок племен зарубинецької культури перших століть нашої ери, в яких вбачають як кельтські, так і готські складники, а загалом вважають першими слов’янами.

Кельти (пшеворська культура) не заходили далі Турії. І мешкали тут дуже коротко, всього протягом двох століть на порубіжжі епох, якщо це була пшеворська, а не милоградська, як припускають окремі вчені, культура. Якщо милоградська (тобто те населення, яке Геродот називає неврами), то довше, майже півтисячоліття. Такі культури пускали свої етнічні корені і входили в етнотип населення, що заселяло певну місцевість. Щоб волиняни сприймалися серед місцевого населення як гості, воно тут мало жити довше, ніж пшеворці.

Господарська діяльність

Багато хто вважає, що першими хліборобами на території України були трипільці. Така думка склалась завдяки великій популяризації цієї археологічної культури енеоліту. Сталося це не так завдяки рільницьким досягненням трипільців, як мистецькій досконалості їхніх керамічних виробів. Що ж до самого рільництва, то воно з’явилося на території України приблизно за тисячу років до трипільців, тобто ще в часи неоліту. А першими його носіями на наших землях були племена культури лінійно-стрічкової кераміки – мігранти з Середнього Дунаю, що розселилися в іншому напрямі до Північно-Східної

Франції, а згодом і на Британські острови. На території України вони облюбували собі землі Верхнього Подністрів'я й Волині. Причиною вибору місць їхнього проживання, вочевидь, були не лише родючі землі, характерні більшою мірою для Подністрів'я, а й запаси сірої глини, яка була основним будівельним матеріалом для їхніх осель. Каркасно-стовпові конструкції, обплетені лозою й заліплені глиною, характерні для побуту волинян аж до середини ХХ ст., уперше запровадили тут саме ці племена. Волинська прямокутна хата такої конструкції з двосхилим дахом, вкритим соломною, нічим не відрізнялась ні від осель стародавніх греків, ні від помешкань населення іранського Мазендарану, де також проживали первісні хлібороби.

На думку мовознавців, саме це населення впровадило в ужиток волинян, а згодом і решти українців, такі слова, як жито, льон, сир, село, коза, поросся.

Найдавнішими хліборобами вважаються хатто-хуритські племена Малої Азії. Тож схожі слова легко знайти серед ахазів, адигейців, абазинців, кабардинців (прямих нащадків хетів), а також чеченців, інгушів, лезгинів (безпосередніх нащадків хуритів).

Про безпосередню генетичну спадкоємність волинян із цим населенням можна говорити з великою обережністю. Лише незначна частина місцевого населення належить до граціального середземноморського типу, що, крім вузьких облич, відзначається легкою смаглявістю, хвилястістю волосся та несхильністю чоловічого населення до облісіння. Значно більша частка волинян належить до переважаючого серед українців динарського антропологічного типу, до якого також належать словаки, серби, хорвати, словени, чорногорці. Але серед цих мешканців балканського півострова генетично переважає чоловіча гаплогрупа І2, найбільша концентрація якої, а отже, й прабатьківщина в околицях Динарських Альп.

Якщо для Верхнього Подністрів'я це домінуючий гаплотип серед чоловічого населення, то на Волині він незначний і суттєво поступається гаплотипу R1a, який домінує на сусідніх польських та білоруських землях. На основі цього легко зробити висновок, що волиняни – навчені хлібороби, а не спадкоємні. Цілком очевидно, що це нащадки давніх мисливців, яких прийшли

племена навчили вирощувати пшеницю, просо, вику та інші зернові культури.

Та все ж не забудьмо на майбутнє, що якась частка довголицих смаглявих середземноворців на Волині спостерігається здавна.

Культура землеробства була не єдиним досягненням, яке місцеве населення перейняло від прибульців. Предки волинян виявилися охочими й до розведення кіз, яких і до цього часу ігнорують їхні сусіди поліщуки.

Етнологи в один голос заявляють, що волиняни, крім традиційного землеробства, успішно займались обробкою заліза та гончарством. Для порівняння з найближчих сусідів:

- поліщуки з давніх давен займалися землеробством, скотарством, рибальством, мисливством, пасічництвом;

- бойки з давніх часів займалися скотарством (розведенням волів, овець);

- подоляни –землеробством, як у містах, так і селах; вирощували в основному пшеницю, яку сплавляли Дністром до Кіпру, а також вирощували та сушили на продаж сливи, а біля самого Дністра –виноград (робили з нього вино), на баштанах вирощували дині.

І все. Хоч би слово про обробку заліза та гончарство. Тим часом сьогодні вже загальноприйнято вважати, що носії зарубинецької культури, яких ототожнюють із ранніми слов'янами, запозичили технології металообробки, деякі прийоми та способи гончарного виробництва, типи озброєння, знарядь праці та прикрас у кельтів. Виходить, що волиняни ближчі до них, ніж поліщуки, бойки та подоляни.

Вважають, що кельти навчили слов'ян виготовляти бодні, звідти поширилось боднарство. Наскільки воно не рідне слов'янській вимові, свідчить метатеза у вживанні цього слова. Замість належного боднар (бо бодня), ми вживаємо бондар. На Волині дуже поширене прізвище Бондар. До речі, діди деяких теперішніх Бондарів ще писалися Боднарами. Цю начебто помилку виправляли вже радянські вчителі.

Кельти придумали й бриджі як шкіряні штани для верхової їзди. Їхнім винаходом вважаються й шаровари, які, однак, серед волинян, на відміну від бондарства, не набули такого поширення.

Хати на Волині, на думку багатьох сучасних етнографів, були переважно дерев'яними, поліпленими глиною та побіленими в білий колір. Ця неточність переписується зі старих джерел, коли північною Волинню вважалось Полісся. Сьогодні ці дані не слід брати до уваги, бо сучасні дослідження залишків старої народної архітектури свідчать, що на Волині більшою мірою поширена каркасно-стовпова конструкція, яка заплітається лозою, а іноді й житньою соломою та обмащується глиною. Такі конструкції мають свою тяглість із часів неоліту й походять, вочевидь, з Подунав'я. Сюди вони могли потрапити разом із первісною керамікою з носіями культури лінійно-стрічкової кераміки ще в V тис. до н.е. За походженням вихідці з Дунаю були праілірійцями. Найближчими сусідами волинян, серед яких праілірійське коріння поза сумнівом, принаймні для значної частини представників, були горвати (мовою оригіналу – грвати). На Волині іллірійське коріння має назва річки Стир, яка витікає південніше Бродів на межі Галичини й Волині.

Вози на Волині традиційно запрягали трьома або чотирма кіньми. Тому спосіб запрягу тут шлейно-дишльовий. Дуже вірогідно, що четверо коней тут прийшло на зміну парі волів, для яких також використовувався дишльовий віз. До того ж він був трохи довший, ніж кінний. До кельтів, мабуть, це не має стосунку.

Волиняни зберігали в одязі давні звички, традиції. Сермяги носили брунатою кольору, часом також білого або чорного, обшиті біля коміра, на рукавах та біля кишень червоними нитками. Носили також червоні пояси та суконні або баранячі шапки, обшиті також шнурами. Сермяги мали також каптурі, які в дощову погоду одягали на голову. Взувались у чоботи. Жінки – на високих підборах червоного або, як подолянки, жовтого кольору. Спідниці носили кольорові, в клітинку, клітинка була зелених, жовтих або червоних кольорів. Дівчата на голові носили квіти, а жінки – кольорову хустку або намітку, вишиту на кінцях. Сорочки біля коміра та на рукавах вишивали червоним та синім кольорами.

Отож, схожого з кельтами в господарсько-культурних традиціях етнічних волинян доволі багато. Чи мають волиняни кельтське коріння та як відбувалась трансформація кельтів у «валінан», ще потрібно з'ясувати, залучаючи не лише дані археології, як до цього часу, а й етнології, антропології та біогенеалогії.

Антропологічний портрет

Донедавна найнадійнішими інструментами етнічної ідентифікації вважались антропологічні та лінгвістичні (особливо фонетичні) особливості населення. Однак вони не досить тривкі. Мови можна перевчити всього за кілька поколінь. Антропологічна асиміляція відбувається не так швидко. Чоловіки піддатливіші до таких змін. В силу генетичних особливостей. Жінки стійкіші. Жіночі ДНК рідше піддаються мутаціям, тому в жінках антропологічний тип відбитий яскравіше. Відомий український антрополог Хведір Вовк визначав 4 антропологічних типи волинян.

За головним показником волинські українці підкруглоголові, пігментація волосся переважно темних відтінків, натомість очей – світла, лише південно-західна група характеризується круглоголовістю, темним кольором волосся та очей, що пояснюється впливом карпатських українців¹⁰. До південно-західної групи в межах Волинської губернії належали й мешканці сіл довкола Володимира, Луцька, Дубна, Крем'янця, Шумська, Ланівців.

Не будучи втаємниченими результати антропологічного

¹⁰Таран Олена. Волинь ународознавчих дослідженнях Федора Вовка //Етнічна історія народів Європи. Збірник наукових праць. – К., 2001. – С.69 – 72.

дослідження волинян Хведора Вовка, які довго не публікувалися, ті самі 4 типи візуально без особливої деталізації зафіксувала й наша експедиція «Волиняна-2003», яка охоплювала етнографічну Волинь від Крем'янця до Чуднова¹¹.

Смаглявість волинян відзначає й інший відомий український антрополог Василь Дяченко. Колір шкіри в українського населення, за спостереженнями вченого, скрізь світлих відтінків. Смаглявість лише трапляється в деяких районах Дніпропетровщини, Буковини й Західної Волині¹².

Ареал проживання етнічних волинців, на переконання відомого етнолог Степана Макарчука, – північні райони Львівщини і Тернопільщини, південна і західна Волинь¹³.

Аналіз краніологічних (черепних) даних з середньовічних некрополів Русі-України свідчить про те, що відносна широколицість як одна з визначальних рис слов'ян у найбільш виразній формі простежується серед нащадків літописних древлян і волинян¹⁴. За цією і деякими іншими ознаками (зокрема, великими розмірами черепа) вони схожі з мазовшанами, західними кривичами, а також середньовічними балтськими племенами: латгалами, земгалами, ятвягами та ін. Всі ці групи належать до кола масивних північних європеїдів. Висловлювалась думка, що відносна широколицість балтів та поліщуків західної групи є проявом єдиного антропологічного субстрату, генетичні витоки якого пов'язані з носіями

¹¹ Давидюк В. Етнографічний нарис Волині. – Луцьк, 2005.

¹² Дяченко В. Етнонаціональний розвиток України. – К., 1993.

¹³ Макарчук С. Етнічна історія України. – К., 2008.

¹⁴ До волинян антропологи часто зараховують західних поліщуків, серед яких цей показник найвищий. Тож фактично йдеться про середніх та західних поліщуків.

неолітичних та енеолітичних культур Центральної та Північно-Східної Європи (Тетяна Алексеева).

У верхів'ях Стиру та Горині дослідники виділили мезокефальний (середньолиций) високоголовий і широколиций тип, а в межиріччі цих річок – ареалі волинян – схожий з попереднім, але з більшою видовженішою, трохи нижчим лобом та дещо вужчим обличчям. Такий тип волинянина вважав основним Ярослав Рудницький.

За своїми основними показниками він найближчий до мешканців Прутсько-Дністровського межиріччя. Остеологічні рештки, виявлені в некрополях цього краю, дають підстави вважати, що місцеві племена визначалися загальною грацильністю, дуже малими розмірами черепа, вузьким, невисоким обличчям. За висновками Марини Великанової, ці риси сформувалися на основі фракійського субстрату. Крім того, в цьому регіоні зафіксована присутність і сарматських племен.

І все ж антропологи стверджують, що волиняни – представники нордійського типу з домішками динарського, поліщуки – динарський і субнордійський, за винятком Підляшшя, де переважає альпійський, такий, як і на Кубані.

Чорноголові, коротколиці та вузьколиці синьоокі чи сіроокі волиняни – найпоширеніший тип у межах розповсюдження волинського говору. Не забуваймо й про кароокі вузьколиці на південному заході Волині. Антропологічно до волинян найближчі горвати. І це не єдиний збіг.

Волиняни і горвати

Етнографи здавна запримітили спорідненість мотивів вишивки одягу, розпису пасхальних яєць горватів і галичан, гірських горватів і галицьких гуцулів. Та жодного разу ще око науковця не помічало, що не менша схожість існує і в народному вбранні волинян та горватів. Щоправда такі відповідники існують не на всій території Волині. Нашу увагу привернули вишиті сорочки дівчинки з Володимира та двох дівчаток з Устилуга на знімках, зроблених на початку ХХ ст., та народних строїв, у яких ходять до храму сучасні хорватки. Схожість разюча: суцільно вишитий (очевидно, червоною

заполочню і там, і там) рукав, довгі разки намиста і ... уже описані типи облич.

Відомий хорватський історик Векослав Клаїч заявляє, що *Перемиськ, Бужеськ, Велинь, Червен, Плісненськ і Радече* – міста білих хорватів¹⁵. На основі московських архівів історики стверджують: ще в XIX ст. жителі сіл довкола волинських міст Дубна та Володимир-Волинського називали себе білими хорватами, і наводять точну їх цифру на тих теренах – 17 228¹⁶. Хорватські історики Фердо Шішіч, Домінік Мандіч і той же Векослав Клаїч переконують, що русини Галичини, Закарпаття, Буковини, Волині й Поділля є прямими нащадками білохорватського племені¹⁷. Посилаючись на документи царя Константина Порфироренета, вони ідентифікують візантійських бойків з бойками Карпат і встановлюють місце Білої Хорватії власне в Галичині. Цікаво, що й російські історики теж називали русинів Галичини й Волині білими хорватами¹⁸. Так Борис Греков твердить, що сучасне українське населення Галичини і

¹⁵ Klaić, Vjekoslav. *PovijestHrvata.* – Zagreb: NakladniZavodMH, 1990. – С. 61.

¹⁶ Ćurić MijoM. *StaroiranskoporijekloHrvata*Zagreb: Neovisnaautorskanaklada, 1991. –С. 95.

¹⁷ Šišić, Ferdo. *PovijestHrvatauvrijemenarodnihvladara* . – Zagreb 1925. – С. 239–240; Mandić Dominik. *HrvatiiSrbidvastara, različitanaroda.*; Klaić Vjekoslav. *PovijestHrvata.* – Zagreb: NakladniZavodMH,1990. – С. 60.

¹⁸ GrekovB. *KijevskaRusija.* – Naprijed, Zagreb, 1962. – С. 456–457.

Волині не є приходнями на цій території, але автохтонними потомками білих хорватів¹⁹.

Історичну Білу Хорватію Векослав Клаіч ідентифікує приблизно з територією Королівства Галичини й Володимирії²⁰. В перекладі на нашу номенклатуру – це Галицько-Волинське князівство.

Про білих хорватів у Галичині писали й українські історики, зокрема Михайло Грушевський та Дмитро Дорошенко. Тільки вони в силу доступних їм джерел не торкалися теми хорватів на Волині.

Є згадки про хорватів і в руських літописах. У 907 році карпатські хорвати згадуються як руське плем'я, що бере участь у поході Олега на Константинополь разом з варягами, словенами, чуддю, кривичами, меррю, полянами, сіверами, древлянами, радимичами, дулібами й тиверцями. А держава їхня називається Великою Скіфією²¹.

Остання згадка Нестора про хорватів стосується походу Володимира I Великого у 993 році: «У рік 6501 [993]. Пішов Володимир на Горватів»²². На думку Богдана Томенчука, зникнення згадок про хорватів у руському літописанні в наступні роки пояснюються «ліквідацією Великогорватського князівства в результаті русько-хорватської війни»²³. Далі хорвати розчинились у нових етнічних формаціях.

Про існування Великохорватського князівства донедавна годі було й говорити. Тільки останнім часом Верхньодністрянською археологічною експедицією НАН України було виявлено понад 40 городищ площею понад 20 га тільки на території Галичини. Всі вони були побудовані в VII–X ст. і співвіднесені з білими хорватами. Частина з них проіснувала до XIV ст. Найбільше з них – Стільське – має площу 250 га. Виходить, що у VIII–X століттях Стільське було найбільшим містом Європи. Тільки

¹⁹ Grekov V. Kijevska Rusija – Naprijed, Zagreb, 1962. – С. 456-457

²⁰ Klaić, Vjekoslav. Povijest Hrvata. – Zagreb, 1990. – С. 61.

²¹ Літопис Руський.

²² Літопис руський. Роки 988 – 1015.

²³ Томенчук Б. Внутрішня система оборони давнього Галича//Галич і Галицька земля в українському державотворенні. – Івано-Франківськ. – 1999. – С. 67–72.

довжина стін сягала 11 кілометрів. Тогочасний Київ воно перевершувало у 25 разів. Природне географічне, а за тим і економічне, становище Києва були вигіднішими завдяки водній артерії. Щоб забезпечити й собі доступ до основних торгових шляхів, якими були річки, горвати прокопали канал до Дністра. Його довжина сягала 11 кілометрів, що свідчить про володіння ще й немалими трудовими ресурсами. Стольний маєстат Стільська засвідчує не лише його назва, а й урочища Золоті Ворота та Княжа Криниця в його околицях.

Таке сусідство, помножене на, можливо, неоднозначний склад населення та його симпатії, не додавало впевненості князеві Володимирі в тому, що волинські землі не відійдуть під протекторат Великої Горватії, яка вже перейшла за Дунай, на Балкани, де руські князі не мали особливого успіху.

Серед хорватських істориків останнім часом набула популярності сарматська теорія походження етносу. Однак вона не корелюється з біогенетикою. Серед сарматів, як свідчать матеріали давніх поховань, переважали представники чоловічої гаплогрупи R1a, тоді як серед горватів домінує не зачеплена характерними мутаціями і давніша за походженням гаплогрупа I2.

Внаслідок цього виникає й інше запитання: були горвати питомо слов'янами чи тільки сусідами слов'ян? За логікою Костянтина Багрянородного – таки сусідами. Він пише: «Горвати, що нині живуть в краях Далмації, походять від нехрещених хорватів, що називалися «білими», які мешкають по той бік Туркії (країни угрів), поблизу Франкії (країни германців), і *межують зі слов'янами – нехрещеними сербами*»²⁴. Припущення з цієї фрази можна робити різні. Можливо, автор у такий спосіб відділив сербів-слов'ян з-поміж угрів і германців, а, можливо, і вважав горватів не слов'янами. Якщо й князь Володимир вважав так само, то причини русько-горватської війни очевидні – він ішов проти чужинців. Та, зрештою, сказане Костянтином Багрянородним стосувалося тільки горватів Далмації, мешканців Адріатичного узбережжя, яка тепер належить до Чорногорії. А вже на той час існувало кілька Горватій. Балканська, хрещена,

²⁴Константин Багрянородный. Об управлении империей. – М., 1991.

називалась Червоною, Чорні горвати проживали на території сучасної Чехії, а білі, за класифікацією Костянтина Багрянородного, – по той бік Горватського хребта, тобто в Прикарпатті. Схоже, що тільки ця, прикарпатська, Горватія звалася Великою: «Велика Горватія, звана «Білою», залишається нехрещеною до цього дня, як і сусідні з нею серби», – пише Костянтин Багрянородний²⁵. Жодної іншої Горватії, крім Білої, руські люди не знали, тому називали її просто Горватією.

А, зрештою, слово «горват», як вважають хорватські вчені, – означає «мешканець великої країни». Звісно, що велика за територією країна не мусила (та й не могла) на той час бути етнічно однорідною.

Більшість горватських істориків вважає, що пра-батьківщиною хорватів є північний бік Карпат. Біла Хорватія займала значні території. «Hrvatskileksikon» твердить, що це території сьогоднішніх Чехії, Польщі й тодішньої Київської Русі, англломовні енциклопедії – терени сучасної України.

Існує власна горватська думка і щодо походження раси. Більшість горватських істориків й антропологів схиляється до іранської теорії. Вишукуючи власне коріння, вони зауважили, що в Горватії, Словаччині, Галичині та на Волині існує специфічна раса – *савідна* (назва від річки Сава в Хорватії). Ця раса майже ідентична динарській, але характеризується світлими очима, волоссям, шкірою. До Другої світової війни горватські антропологи вважали савідів окремою горватською расою, а у воєнний час – окремим типом динарської раси й, усупереч шаленому тискові німців, наполягали на певній окремішності савідів. До савідів горватські антропологи відносять також зороастрійців Ірану та пуштунів Гіндікушу. Ідентичність цих народностей знаходять у співвідношені груп крові між хорватами, галичанами і зороастрійцями Ірану. На думку горватських учених, динарська раса – іранського походження, а її присутність у Європі вказує на шляхи її розселення від Дону (сарматські корені) через Центральну Україну, Південну Польщу, Словаччину, Австрію до Тіролю та Баварії на заході, охоплює Горватію, Боснію й Герцеговину, Чорногорію та північну

²⁵Константин Багрянородный. Об управлении империей. – М, 1991.

Албанію, досягаючи концентрації власне в Галичині й Закарпатті, Словаччині та між балкансько-адриатичними горватами. Хоча савіди трапляються по всій території розселення динарської раси, найбільше їх у Горватії, північній Боснії та Галичині.

Волинь, як бачимо, у цьому переліку не згадується. Може, воно й на краще, бо в цій теорії більше романтики, ніж науки.

Такий різнобій думок безапеляційно свідчить лише про одне: «чистого» хорватського етносу не існувало. Використовуючи цю обставину, більшість українських дослідників сходяться на тому, що племена антів, склавів, венедів та карпів зінтегрувалися в межах Верхнього та Середнього Подністров'я, а також Нижньої і Середньої Вісли й стали відомими як «горвати».

Генетично горвати, як і решта націй, неоднорідні. Але на відміну від українців, у яких домінує одна гаплогрупа (R1a – понад 55 %), у горватів таких гаплогруп дві. Причому розподілені приблизно порівну R1a – 34,3 % та I2 – приблизно стільки ж, 32,4 %. Причому в населення Балкан (Горватія, Боснія, Герцоговина) гаплогрупа I2 – основна. Третій за чисельністю субсклад становлять представники гаплогрупи R1b, яку ще називають кельтською – 15,7 %. Що для кельтів (нащадками яких вважають італійців, іспанців, французів, а загалом 70 % населення сучасної західної Європи), що для даків (I2), до предків яких відносять наших археологічних трипільців та сучасних боснійців і молдаван, характерна легка смаглявість, яку антропологи відзначають і в волинян. Тож генетична якщо не тотожність, то принаймні спорідненість волинян із горватами цілком можлива. Що в одних, що в інших представників зі світлою пігментацією майже стільки ж, як і з темною.

За антропологічними характеристиками нащадками хорватів на Волині може вважати себе більше чверті від усього населення. Вибірка ДНК тут поки що відсутня, тому що в майбутньому покаже біогенетика, побачимо. Однак основна прикмета фракійського населення – смаглявість – має саме таку частотність.

Ще один дуже консервативний показник етнічної ідентичності – обрядовість. До прикладу, українці мають майже ідентичний весільний обряд з киргизами, таджиками, пуштунами, курдами, жнивварський – з осетинами і дагестанцями. Звідки це

взялося? Що спільного мають ці народи? Відповідь на це питання дає тільки аналіз ДНК. Спільний біогенез. Всі вони мають спільного предка, який проживав 4,5 тисячоліття тому. І вже тоді існували деякі відомі сьогодні весільні ритуали. Осетини й дагестанці – нащадки сарматів, вихідців з Подоння, які мали спільну історію з предками українців у часи скіфів і киммерійців. Саме від наших предків-рільників, яких археологи називають чорноліссями, представниками чорноліської археологічної культури, внаслідок змішаних шлюбів перейняли ці кочові племена культуру землеробства, а заодно й відповідні аграрні обряди.

З горватами у волинян не така давня історія, бо як етноспільноти вони визначилися значно пізніше й цілком можливо, що особливо галичани й не без участі тих же сарматів. Із осетинами в них є спільні демонологічні мотиви, невідомі волинянам.

Найзагадковішим на полі фольклористики можна вважати весільний обряд волинян. Свого окремішнього варіанту, на відміну від поліщуків, гуцулів, подолян, слобожан, вони не мають. Волинський варіант весілля дослідники визначають як галицько-волинський підтип, перехідний між карпатським і поліським.²⁶ Це при тому, що значно більша частина етнографічної Волині межує з Поділлям.

У волинян молодого до молодої супроводжують стрітники, кінне посольство від молодої, тому жодних перейм по дорозі не роблять. Боронять від молодого свою подругу дружки, які іноді навіть складають перед порогом глиняну стінку з саманних вальків. Оборона поступається тільки після того, як стінку буде повалено, а кінь молодого вдарить копитом об поріг.

У волинян існує звичай викрадення молодої, відомий народам фракійської групи, в поліщуків це сприйняли б як неподобство, а викрадача могли навіть побити. Такі самі звичаї і в молдаван, які також пов'язані генетично з кельтами (даки). Відомий він і подолянам.

На волинському весіллі буває багато дивного для їхніх сусідів поліщуків та багато звичного для інших сусідів – галичан.

²⁶Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні. – К., 1988. – С.88.

Етнографічні відмінності населення України увиразнюються з доби бронзи і з тих часів не зазнають кардинальних змін.

Якщо після отримання репрезентативної вибірки ДНК волинян виявиться, що дуже вірогідно, ще й чималий відсоток представників Y-хромосоми R1b, тоді можна буде упевнено шукати спільні культурологічні маркери волинян із ірландцями, валійцями, шотландцями, частиною іспанців та англійців, які теж були кельтами. Серед них частина представників гаплотипу R1b чоловічої Y-хромосоми місцями досягає 70%. Але оскільки в них спеціалістів у цій галузі бракує, досліджувати доведеться нам. Так що учіть англійську.

Характерною відзнакою цього європейського (умовно – кельтського) населення вважають деякі монголоїдні риси. В Європі тюркські елементи пов'язують із альпійською расою, вік якої понад 9 тисячоліть. За фізичними особливостями її представники мають зріст нижче середнього (чоловіки – 172 см), гіперстенічну (повну) будову тіла, низьке широке обличчя, високий лоб зі слабо вираженими надбрівними дугами, різкою брахекефалією (коротколицістю), темною (від каштанової до чорної) пігментацією волосся і райдужною оболонкою очей.

У представників цієї популяції рідко трапляються «веснянки», мало родимок, волосся переважно хвилясте. В них доволі помітний тюркський компонент, властивий також чехам та словакам.

Для остаточного з'ясування етногенезу волинян катастрофічно бракує даних із неоліту лісової смуги в східній частині Європи, яка тепер стала лісостеповою, але можна припустити, що поширення на схід землеробських культур кулястих амфор і шнурової кераміки в III–II тис. до н.е. супроводжувалося перенесенням змішаного набору жіночих маркерів мтДНК, частково придбаних нащадками центральноєвропейських мисливців, які перейшли до землеробства. Озвучений висновок добре ілюструє геногеографічний аналіз, у який мусите повірити на слово, бо можливості його висвітлення тут обмежені й не всім будуть цікаві.

Багато чого можуть повідати й топонімічні, особливо гідронімічні дані. Річки мали свої назви ще тоді, коли багатьох теперішніх міст не було й у помині. В осетин, які є нащадками

сарматів, що в добу раннього заліза заволоділи всім лісостепом, Стир означає Великий і вживається до назви єдиного бога, рівнозначно, як у нас Всевишній. Луг – верховний бог кельтів. Бог – іллірійців. А на початку 90-х років ХХ ст. моя студентка Світлана Пиза записала вдома міфологічну оповідку «Чому Буг звався богом». Фабула проста: річка годувала селян, які жили на її берегах, тому її обожествляли²⁷. Нукових пояснень етимології цього гідроніма ні я, ні моя студентка на той час не знали.

Проти кого ж воював київський князь? Дуже ймовірно, що саме проти тодішніх волинян – бужан та етнічних горватів, що на той час були одним і тим же субетносом.

Василівська церква, яка вважалось не має аналогів у світі, як виявилось, таки має. Фундаменти церкви побудовані в вигляді восьми-пелюсткової квітки. Аналоги цієї архітектурної скульптури знаходяться в Празькому

граді. Таку форму мала ротонда св. Віта (чи бува не язичницького Святовита), знесена близько 1060 р. Вважається, що Празький Град був заснований близько 880 року князем Борживоем з роду Пршемисловичів. Чи не їх предок був засновником Перемишля (Пшемисля), який теж відібрав князь Володимир.

Гадаємо, що й володимирський храм, який від початку мав форму ротонди, існував ще з дохристиянських часів. Археологи, які знайшли мури храму Х ст., уявили, що в язичників не було кам'яних храмів. Проте знахідка в Пліснеську кам'яних фундаментів, які впевнено ідентифіковані як фундаменти кам'яного поганського храму, руйнує таку аргументацію.

²⁷ Золота скриня. Народні легенди й перекази з Північної Волині й Західного Полісся/ Зібрав і впорядкував Віктор Давидюк. Намалював Орест Хмельовський. – Луцьк, 1996. – С.110.

На горватів Володимир міг іти ще й тому, що вони були нехрещені (тому й білі). В такому разі освячення своєї перемоги християнським храмом було не тільки віддякою Богу, а й позначенням території.

Концепт

У лекції автор ставить проблему етноісторичної ідентичності волинян. Для її розв'язання залучає історичні, етнографічні, археологічні, антропологічні, геногеографічні, топонімічні дані. Попри такий широкий інтердисциплінарний підхід автор не вважає проблему вичерпаною, радше – тільки поставленою в практичну площину.

Історія питання починається з усного переказу про те, що храм святого Василія в місті Володимирі на Волині збудовано за один день воїнами князя Володимира після повернення з успішного походу на горватів.

Далі автор ставить питання, де жили й ким були ці горвати історично, географічно, етнографічно, антропологічно і зрештою, біогенетично, який зв'язок у них із історичними волинянами, згаданими в працях іноземних істориків Середньовіччя.

На основі доступних джерел автор робить припущення, що вони могли бути місцевими жителями, які в силу географічних причин більшою мірою залежали від хорватської столиці Стілско, за півтора сотні кілометрів від Володимира, ніж від Києва. Заради цього й було здійснено цей похід, який ознаменував кінець Великої Горватії та додав спокою й упевненості синові Володимира Всеволодові, який княжив у Володимирі. Підкорення горватів стало згодом основою державності Галицько-Волинського королівства. Проте сільські мешканці довкола Володимира та Дубна ще й на кінець XIX ст. вперто називали себе горватами.

І небезпідставно. Автор знаходить підтвердження ідентичності волинян і горватів у антропології, весільному обряді, традиційному жіночому народному вбранні. І хоч нові ландшафтно-географічні, природьоресурсні та кліматичні умови в одній із колишніх частин проживання горватів сьогодні інші, сподівається, що при глибшому дослідженні відповідники знайдуться і в інших сферах.

Concept

In lectures the author poses the problem of ethnic historical identity of Volyn. For its solution the author involves historical, ethnographic, archeological, anthropological, genogeographical, toponymical data. Despite this broad interdisciplinary approach he did not consider the problem definitively solved, rather just put in practice.

Background starts with the oral legend that St. Basil church in Volodymyr in Volyn was built in one day by Prince Volodymyr soldiers after returning from a successful campaign to Gorvats. The author raises the question of where they lived and who were these Gorvats historically, geographically, ethnographically, anthropologically and eventually biogenetically what links them to historical Volinians, mentioned in the writings of foreign historians of the Middle Ages.

Based on the available sources, the author suggests that they could be local people who, because of geographical reasons, were more dependent from the Croatian capital Stilsko, a hundred kilometers from Volodymyr, than from Kyiv. For this reason was carried out the campaign, which marked the end of the Great Gorvatia (Croatia) and added confidence and peace to Volodymyr, Vsevolod's son, who reigned in Volodymyr at that time. Conquest of the Gorvats later became the foundation of the state of Galicia-Volyn kingdom. However, rural residents around Volodymyr and Dubno even at the end of the nineteenth century persistently called themselves the Gorvats.

And it was not without reason. The author finds confirmation of identity of Volyn and Gorvats in anthropology, wedding ceremony and women's traditional national dress. Although new landscape-geographic, and climatic conditions of the natural resources in one of the parts of former Gorvats residence today is different, the author hopes that at a deeper study one can find matches even in other areas.

Науково-популярне видання

Давидюк Віктор

НЕРОЗГАДАНІ ТАЄМНИЦІ ВОЛИНЯН

*ПУБЛІЧНА ЛЕКЦІЯ,
прочитана 8 листопада 2013 року
в Інституті соціальних наук
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

Надруковано в авторській редакції
Технічний редактор І. В. Захарчук

Формат 60x84 ¹/₁₆. Обсяг 1,86 ум. друк. арк., 1,72 обл.-вид. арк.
Наклад 300 пр. Зам. 153. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк

(м. Луцьк, вул. Бойка, 1, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.